

Nr 411.

Av herr **Lindskog m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition, nr 206, angående anslag för budgetåret 1938/39 till en nämnd för granskning av läroböcker.*

Frågan om läroböckerna har vid flera tillfällen varit föremål för riksdagens prövning, sista gången år 1936. Det visade sig då, att enighet rådde om önskvärdheten att förbilliga läroböckerna och om behovet av en läroboksgranskning, men att meningarna voro delade om det sätt, på vilket denna granskning skulle åstadkommas. I proposition till 1936 års riksdag yrkades på inrättandet av en särskild, från skolöverstyrelsen fristående granskningsnämnd, under det att skolöverstyrelsen ansåg, att granskningen borde anförtros åt överstyrelsen, som inrättats just för att vara en central pedagogisk myndighet för hela skolväsendet. Statsutskottet delade skolöverstyrelsens uppfattning, under det att riksdagen med hänsyn till överstyrelsens ifrågasatta omorganisation undvek att taga ställning till spörsmålet.

I nu föreliggande proposition har åter framlagts ett förslag om en särskild granskningsnämnd. I detta har emellertid statsutskottets synpunkter så till vida tillmötesgått, att nämnden visserligen är fristående, men att dess beslut alltid skola underställas skolöverstyrelsens prövning.

Propositionen bygger väsentligen på ett utlåtande av en särskilt tillkallad utredningsman. Över detta har överstyrelsen avgivit yttrande och häri avstyrkt förslaget och i stället förordat ett genomförande av det av styrelsen tidigare framlagda alternativet.

Över skolöverstyrelsens yttrande har sedermera utredningsmannen fått avgiva ett särskilt utlåtande, som finnes intaget i propositionen. Då det av flera partier av detta synes framgå, att den sakkunnige ej varit tillräckligt insatt i de nuvarande förhållandena på ifrågavarande område utan i väsentliga delar missförstått skolöverstyrelsens yttrande, förefaller det ändamålsenligt att här rätta vissa av dessa missförstånd. När t. ex. överstyrelsen skriver: »De klagomål, som från målsmännens sida framburits över alltför dryga lärobokskostnader, torde icke så mycket gälla tvånget att anskaffa nya böcker i den mån vederbörande elever flyttades upp i högre klasser, som fastmer den omständigheten, att läroböcker, utan att tillräckligt starka skäl föreläge, utbyttes mot andra», drager utredningsmannen därav den slutsatsen, att »samma elev till följd av det gällande antagningsförfarandet nödsakades att byta böcker också vid andra tillfällen än när han överginge till ny klass eller började en ny kurs.» Den som känner till det nuvarande antagningsförfarandet vet emellertid, att vad överstyrelsen sagt

endast kan åsyfta de förhållanden, som tidigare varit rådande men redan för flera år sedan övergivits — ty alla nyantagningar av läroböcker ske numera successivt — samt den omständigheten, att en elev ej kan efter ett läroboksbyte använda den gamla bok, som en äldre broder eller syster använt, eller att en kvarsittare ej kan efter bytet använda samma lärobok, som han tidigare haft i samma klass. Men detta är ju oundvikligt, hur än granskningen och nyantagningen av läroböcker ordnas.

När överstyrelsen på ett annat ställe säger: »Att underkänna en bok på den grund, att det redan finnes ett tillräckligt antal godkända läroböcker av samma slag, skulle vara att föregripa antagningsförfarandet och dessutom på ett olyckligt sätt begränsa det pedagogiska initiativet», yttrar den sakkunnige: »Det torde vara påkallat att bestämt bestrida ett sådant uttalande. Villkoret för att en bok godkändes borde i stället vara, att den icke vore 'av samma slag' som någon annan, redan godkänd bok. Boken borde icke till väsentliga delar vara en reproduktion av en redan förefintlig bok, utan borde bära en självständig, vederhäftig pedagogisk prägel och i huvudsak motsvara ett i en undervisningsplan ingående, bestämt pedagogiskt ändamål. Därmed vore också angivet, att en godkänd lärobok i något väsentligt avseende ägde företräde framför samtliga förut godkända.» Detta måste även vara överstyrelsens mening. Det framgår ju av överstyrelsens yttrande om det pedagogiska initiativet, ehuru utredningsmannen tydligen missförstått uttrycket »av samma slag». När för närvarande en ämneskonferens vid ett läroverk föreslår en ny bok till införande och således — första gången — till godkännande, måste den enligt gällande regler motivera sitt förslag med att den nya boken är i väsentliga avseenden bättre än den gamla.

I denna nu gällande bestämmelse, att skolmyndighetens förslag till läroboks godkännande och antagning skall ordentligt motiveras, synes ligga tillräcklig garanti för att nya böcker ej föreslås i onödan. Skulle så ej anses vara fallet, är det ju lätt att skärpa den. I propositionen till 1936 års riksdag föreslogs, att praktiskt taget vem som helst skulle kunna inlämna en bok till granskning, vilket ju i hög grad skulle ha bidragit till en ökning av läroboksbeståndet. Utredningsmannen har nu ifrågasatt, att en ny bok måste rekommenderas till granskning av två kända pedagoger. Sedan detta förslag utsatts för kritik, har han emellertid ändrat det till »två erkända pedagoger». I samband härmed gör han en jämförelse med motsvarande norska föreskrifter, där det heter »anerkjente fagmenn», vilket av utredningsmannen över-sattes med två erkända experter. Bortsett från att det norska uttrycket snarast är något starkare, så är dock detta ingalunda detsamma som två erkända pedagoger, utan två auktoritativa fackmän på det särskilda ämnet och undervisningsområdet. Såsom framgår av förslaget till »Proceduren inom nämnden» skola dessa fackmän, som rekommendera boken till granskning, avgiva ingående utlåtanden — de skulle lämna viss utgångspunkt för nämndens egna experter. Tydligt är att härigenom framläggandet av nya läro-

böcker skulle i hög grad försvåras. Den nye läroboksförfattaren skulle ej blott riskera ett långvarigt arbete utan ersättning. Han skulle dessutom riskera de kostnader, som avlöningen av experterna måste medföra. Ty man kan vara fullt övertygad om att de erkända fackmännen, bortsett från enstaka undantagsfall, ej skulle åtaga sig ett sådant ansvarsfullt arbete utan motsvarande ersättning. Att granska en lärobok så ingående, att man på grund därav kan avgiva ett officiellt omdöme därom, både kräver stora kunskaper och är synnerligen tidsödande, särskilt om boken befinner sig på ett ofullbordat stadium.

Utredningsmannen föreslår, att den nya läroboken skall kunna inlämnas till granskning i korrektur, och gör gällande, att härigenom avsevärda besparingar kunna göras, som skulle kunna möjliggöra en prissänkning. Enligt de uppgifter, som lämnats oss, kan denna förmodan mycket starkt ifrågasättas. Om boken blir helt underkänd, är det nog riktigt, då ju härigenom trycknings- och papperskostnader inbesparas. Blir den godkänd, måste kostnaderna tvärtom ökas genom detta förfarande. Såsom utredningsmannen själv framhåller, skall i nämnden prövas bl. a. bokens yttre skick, hygieniska krav och illustrationernas beskaffenhet, och detta kan ej ske med mindre korrekturet föreligger ombrutet med illustrationerna insatta och tryckta på gott papper. De extra åtgärder, som måste vidtagas härför, och den väntetid, som måste förflyta, tills granskningen kan slutföras, nämnden fattat sitt beslut och den slutliga tryckningen kan påbörjas, måste förväntas snarast medföra en prisförhöjning.

I förslaget talas på upprepade ställen om önskvärdheten av en prissänkning på läroböckerna, och det ligger ju i såväl det allmännas som målsmannens intresse, att lärobokspriserna hållas så låga som möjligt. Riksdagen har ju också vid upprepade tillfällen uttalat sig för utredningar och förslag i detta syfte. Det är därför anmärkningsvärt, att utredningsmannen ej kommit med ett enda förslag, som kan tänkas verka i förbilligande riktning. Vissa föreslagna bestämmelser t. ex. utbyttandet av ämneskonferensernas avgiftsfria granskning mot rekommendationer från av författare eller förlag avlönade experter böra tvärtom verka i prisfördyrande riktning. Det enda, som ifrågasatts för läroböckernas förbilligande, är att inom nämnden en viss press skulle åstadkommas genom jämförelser med priset på övriga motsvarande läroböcker. Men detta är ju något, som redan nu sker. Utredningsmannen synes visserligen tro, att vid prövning av ett läroboksförslag inom t. ex. en ämneskonferens, göres jämförelser blott mellan den gamla läroboken och den till införande föreslagna. Intet kan emellertid vara felaktigare. I konferensens skrivelse till överstyrelsen kanske ej någon annan jämförelse göres, men inom konferensen har i regel dessförinnan före beslutets fattande en ingående granskning företagits av samtliga böcker, som kunna ifrågakomma, även i prisfrågan, och överstyrelsen bör ju ej ha någon svårighet att, om dess förslag godtagas av riksdagen, ha översikten tillgänglig.

I prisfrågan har skolöverstyrelsen gjort det uttalandet, att den fristående granskningsnämnden endast skulle kunna i mycket ringa grad påverka prissättningen, och att det för målsmännens läroboksutgifter avgörande måste vara, hur antagningsförfarandet handlades. Utredningsmannen drager härav den slutsatsen, att överstyrelsen skulle anse det betydelselöst, om kostnaden obeskuren komme att vila på skattebetalarna, om blott målsmännen icke betungades. Detta måste bero på något missförstånd. Överstyrelsen kan omöjlig ha menat något sådant. Det framgår i vart fall ej av de partier av överstyrelsens yttrande, som finnas intagna i propositionen. De uttalanden, som gjorts av överstyrelsen och andra pedagogiska instanser, ha sannolikt en helt annan innebörd, nämligen följande. Man skall inte stirra sig så blind på själva prisfrågan, att man förbiser betydelsen av god kvalitet. Läroboken är ett så betydelsefullt hjälpmedel vid undervisningen, att det verkligen lönar sig — även ur ekonomisk synpunkt — att nedlägga någon kostnad därpå. Det finns en gammal regel, som säger: Den, som köper billigt, han köper dyrt. Den som av missriktad sparsamhet köper ett allt för billigt instrument för sitt dagliga arbete, riskerar att i mistad arbetsförtjänst förlora den inbesparade slanten många gånger om. Denna fara föreligger i alldeles särskild grad i fråga om läroböcker. Den lärjunge, som råkat ut för en mindervärdig, t. ex. föråldrad lärobok, kan i de fortsatta studierna få betala härför med avsevärda svårigheter, som kosta honom själv och hans föräldrar åtskilligt mer än den 50-öring eller krona han tidigare sparat.

Utredningsmannen skjuter ständigt fram frågan om lärobokspriserna men endast i allmänna ordalag. I den del av utredningen, som återfinnes i propositionen, finnes ej en enda exakt prisuppgift. Den sakkunnige bör dock ha sysslat åtskilligt med sådana priskalkyler, innan han själv fattade sin ståndpunkt, och det hade nog varit påkallat, att några sådana framlagts för riksdagen. Det skulle kanske varit tillräckligt med några få exempel, hämtade från olika skolformer, där man kunnat påvisa, att priset borde ha kunnat sänkas så och så mycket. Skälen för denna uppfattning borde också ha anförts. I stället rör sig utredningsmannen blott med allmänna fraser av den natur, att man lätt kan få för sig, att han bildat sig en mening utan att göra någon saklig ekonomisk utredning. Förhållandet är nämligen det, att 1927 års skolsakkunniga i detta avseende gjort ingående och sakliga utredningar och härvid kommit till det resultatet, att de svenska läroböckerna för de högre skolorna, för vilka utredningen gjordes, äro billiga. Om man bortser från den förhöjning av lärobokspriserna, som ägde rum i samband med dessa skolors omorganisation, ha läroböckerna i stort sett blivit billigare i varje fall för den enskilde lärjungen, sedan ovannämnda undersökning gjordes.

För riksdagens ställningstagande till denna fråga hade det även varit lämpligt att erhålla tillförlitliga uppgifter om lärobokskostnaderna för de

olika undervisningsstadierna, så att man kunnat lättare bedöma, hur stora besparingar kunna göras och väga dem i förhållande till de olägenheter, som kunna uppkomma för undervisningen, och de extrakostnader, som föräldrarna kunna vållas i form av kvarsittningsår eller privatundervisning. Det är endast en myndighet eller särskilt tillkallad utredningsman, som har möjlighet att införskaffa exakta uppgifter för samtliga skolformer. Här kan dock, för att man skall få en uppfattning av vilken storleksgrad läroboksutgifterna ha, nämnas, att medelkostnaden för en lärjunge från början av den femåriga realskolan fram till studentexamen å reallinjen är 14—15 kronor i terminen. I denna summa är inräknad samtliga de läroböcker, som eleven ålägges att skaffa sig, och samtliga textböcker i främmande, levande språk. Till detta kommer emellertid ordböcker i främmande språk. Dessa ha emellertid ej inräknats här, emedan de ej beröras av det resonemang, som den sakkunnige fört — de äro i regel stereotyperade — dels ej äro läroböcker i egentlig mening. De nyanskaffas i stor utsträckning därför, att de äro bra att ha i framtiden och kunna köpas avsevärt billigare genom skolan än genom bokhandeln.

Det förefaller emellertid även av andra yttranden, som om utredningsmannen ej närmare satt sig in i de ekonomiska förhållandena vid lärobokproduktionen. Han gör gällande, att förlagen skulle frampressa nya omarbetade upplagor för att därigenom framtvinga ökad omsättning. Då två upplagor ej kunna användas jämsides, kan nämligen ej heller inköp äga rum genom antikvarisk bokhandel. Denna utredningsmannens förmodan utgår emellertid från en felaktig uppfattning. Förlagen kunna i regel ej ha någon ekonomisk vinst av att provocera en omarbetning. Om den nya upplagan så mycket skiljer sig från den gamla, att den ej kan användas jämsides med denna, ha framställningskostnaderna, särskilt i fråga om böcker med illustrationer, måst stiga i sådan grad, att de i regel bli mycket större än inkomsterna från den framtvingade omsättningsökningen. Vid ett omtryck kan man nämligen använda ett mycket billigare tekniskt reproduktionssätt.

Olika upplagor användas för övrigt numera jämsides med varandra i mycket stor utsträckning. Vad utredningsmannen säger om lärarna, upplagorna och läxgivningen verkar som en röst från förgången tid. De högre skolornas allt bredare lärjungeklientel och skolöverstyrelsens upprepade förmaningar ha tvingat lärarna att på ett helt annat sätt än tidigare taga hänsyn till lärjungarnas ekonomiska förhållanden.

Den som har erfarenhet från undervisningens område inser nog att en förnyelse av läroböckerna är nödvändig. Myndigheterna kunna ej taga på sitt ansvar att hindra en sådan och tvinga barnen att använda föråldrade och felaktiga läroböcker. Inom särskilt det naturvetenskapliga området är forskningen ständigt verksam. Den bringar nya förhållanden i dagen och ger oss nya synpunkter på gamla. En lärobok, som ej följer med sin tid i fråga om undervisningsstadiets lärostoff, kan därför bli mer till skada än

till nytta. Det är därför självklart, att förlagen ha velat skydda sig häremot genom den bestämmelse, som utredningsmannen citerar. Denne har särskilt vänt sig mot ett uttalande av biologilärarnas förening, varför det kan vara lämpligt att taga ett exempel från deras ämnesområde. Om inte en omarbetning av läroböckerna hade fått äga rum, skulle det uppväxande släktet ej alls fått undervisning om de ytterst betydelsefulla upptäckter, som gjorts inom näringsfysiologin. De skulle ej fått veta något om de för oss livsviktiga uppgifter, som vitaminerna ha och ej på annat sätt än genom affärsreklamen fått veta, att just mjölk, smör och ost, färska grönsaker och frukt äro så utomordentliga födoämnen. En omläggning av sexualundervisningen efter en modern tids krav skulle också ha varit omöjliggjord.

Man behöver således ej vara allt för rädd för sådana nya upplagor, som vid sakkunnig granskning befinnas nödvändiga och nyttiga. En sådan skulle ju också åstadkommas i fråga om såväl innehåll och pris av överstyrelsen. Under det att en granskning i korrektur är synnerligen besvärlig på sätt av utredningsmannen föreslagits i fråga om nya läroböcker, bereder den ej alls några svårigheter i fråga om nya upplagor. Där har man tillgång till den gamla upplagan och behöver endast granska ändringsförslagen, vilket i regel bör vara lätt.

I propositionen föreslås, att granskningsnämndens majoritet skall bestå av lekmän. Givet är att lekmän kunna ha en viss uppgift i fråga om sådana ämnen, som de väl känna till. En läkare skulle exempelvis kunna göra nytta genom att granska den lärobok, som användes i hälsolära, en professor vid tekniska högskolan genom att tillse att vad som kräves för fortsatta studier i hans ämnen verkligen finns upptaget i gymnasiets läroböcker o. s. v. Om man däremot i begreppet lekman inlägger en person, som inte känner till det område, inom vilket han skall förrätta granskning, är det svårt att förstå vilken nytta han skulle kunna göra. Han skulle kanske i vissa fall snarare kunna åstadkomma skada — även om hans intentioner vore de allra bästa. Om det gäller en lärobok i kemi eller analytisk geometri för det differentierade gymnasiet, så är ju den så full av formler, att den, som ej känner väl till ämnet, inte ens kan läsa den och förstå meningarna. Då är det ju ganska klart att han också avstår från att bedöma och granska boken i fråga. Är det däremot en lärobok i geografi, kan han mycket väl läsa den och förstå den ganska bra. Han kan även bilda sig själv ett omdöme om dess användbarhet för honom själv. Det som är bra för honom är emellertid ej alltid bra för det åldersstadium, som boken är avsedd för. Den uppfattning han fått av boken vid en genomläsning av densamma kan därför ej utan vidare tillämpas på boken såsom lärobok. Har han inte följt med den vetenskapliga utvecklingen och kanske ej heller är tillräckligt insatt i den handelspolitiska, den politiska eller näringsgeografiska utvecklingen, kan han ej heller riktigt bedöma boken i dessa avseenden. Men det måste

många gånger vara omöjligt för honom själv att veta detta. Han kanske därför tilltror sig förmåga att granska och bedöma boken i fråga.

Men han har ju expertutlåtandena, kan man invända. Javisst har han det. Följden måste med naturnödvändighet bli, att lekmännen, som ej känner till lärobokens speciella område, måste bli beroende av experterna. Och i så fall, kunna de ej göra mer nytta än experterna tillsammans med skolöverstyrelsen. Att lekmännen skulle kunna i större grad än överstyrelsen pressa lärobokspriserna är nog en chimär. Överstyrelsens tjänstemän böra ju vara minst lika intresserade därav som lekmännen. Det finns ju ingen anledning tro, att det skulle finnas procentuellt fler föräldrar eller skattebetalare bland granskningsnämndens ledamöter än bland överstyrelsens.

Det är svårt att förstå vilken fördel man skulle vinna för undervisningen eller för det allmänna genom denna majoritet av lekmän. Säkert är att det skulle förefalla våra lärare ganska egendomligt. Lärarna skulle allt fortfarande ha ansvaret för undervisningen och dess resultat, men osakkunniga lekmän skulle utse de instrument, de skulle arbeta med. För att göra en jämförelse på ett annat område. Järnvägsstyrelsen skulle allt fortfarande ha ansvaret för skötseln av S. J., men skulle inte själv få bestämma över lokomotivtyp, elektrisk utrustning, växelanordningar, bromsar m. m. Dessa tekniska frågor skulle avgöras av en nämnd med en majoritet av lekmän.

Att detta är i och för sig orimligt är ganska klart. Likaså är det tydligt i fråga om t. ex. undervisningen vid våra universitet och högskolor. Det enda område, där det skulle kunna vara i viss mån berättigat, är inom folkskolan. Men där ha redan, såsom utredningsmannen med anförande av vad städernas folkskolinspektörsförbund framhåller, lekmännen ett mycket stort inflytande. Skolrådet skall nämligen efter vederbörande lärares hörande föreslå läro- och läseböcker till antagning inom skoldistriktet, och skolrådet har ju för närvarande frihet att föreslå de böcker, som rådet finner vara lämpliga.

Undertecknade finna därför för sin del lämpligast, att den centrala granskningen av läroböckerna uppdrages åt skolöverstyrelsen, som för det anslag, som riksdagen finner lämpligt bevilja, förslagsvis 5 000 kronor, utser experter, som äro sakkunniga på det undervisningsområde och det ämne, som läroboken avser, och för bedömning av lärobokens pris, och få med hänsyn till vad sålunda anförts hemställa,

att riksdagen med avslag å Kungl. Maj:ts proposition nr 206 måtte till *granskning av läroböcker* genom skolöverstyrelsen bevilja ett anslag av 5 000 kronor.

Stockholm den 23 mars 1938.

Cl. Lindskog.

Gust. Mosesson.

Erik Nylander.